

**ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՍՐԲԱՊԱՏՈՒՄ. ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ
«ՈՂԲԸ» «ՅԱՅՄԱՆՈՒՐՔՈՒՄ» ***

ՀՏԴ 82. 9

DOI: 10.52063/25792652-2025.3.26-133

ԱՆՆԱ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

*Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի հայ հին և միջնադարյան գրականության և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի ասպիրանտ, ք. Վեդի, Հայաստանի Հանրապետություն
kostanyananna5@gmail.com
ORCID: 0009-0005-1213-1838*

Սույն հոդվածի նպատակն է վերլուծել Մովսես Խորենացու «Ողբի» ընդգրկումը տպագիր «Յայսմաւորքներում»՝ քննելով դրա տեքստային տեղաբաշխման տրամաբանությունը, հատվածի ընտրության հիմքերը, գաղափարական շեշտադրումները և ժանրային առանձնահատկությունները, քանի որ այն դասական առումով սրբի վարք չէ: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում նաև այն հանգամանքին, որ 1834 թ. (տպագիր հրատարակությունները՝ 1706, 1706–1708, 1730, 1834) տարբերակում «Ողբը» բացակայում է՝ ընծեռելով հնարավորություն՝ հասկանալու դրա խմբագրական ընտրության կամ գաղափարական գրաքննության դրդապատճառները:

Հետազոտությունը արդիական է, քանի որ մինչ օրս բացակայում է գիտական վերլուծություն, որը դիտարկում է «Ողբի» ընդգրկման խնդիրները «Յայսմաւորքներում»:

Նպատակին հասնելու համար մեր առջև դրել ենք հետևյալ խնդիրները՝ ուսումնասիրել «Ողբի» ընդգրկման և տեղաբաշխման սկզբունքները տպագիր «Յայսմաւորքներում», պարզել վերարժևորման ձևերը սրբապատում ժանրում, բացատրել 1834 թ. հրատարակությունից բացակայության հնարավոր պատճառները և գնահատել տպագրական ավանդույթի ու պատմաքաղաքական միջավայրի ազդեցությունը:

Հոդվածում կիրառվում են երեք փոխյուրացնող մոտեցումներ՝ տեքստաբանական և համեմատական վերլուծություններ, պատմաքաղաքական և գաղափարական մեկնաբանություն:

Հետազոտության հիմնական եզրահանգումն այն է, որ Մ. Խորենացու «Ողբի» ընդգրկումը «Յայսմաւորքներում» բացառիկ երևույթ է, քանի որ այն դուրս է սրբի վարքի և նահատակության դասական ձևաչափից: Ուստի «Ողբի» ուսումնասիրությունը ոչ միայն բացահայտում է հայ միջնադարյան ժառանգության ժանրային բազմաշերտությունը, այլև հնարավորություն է տալիս նոր դիտանկյունից մեկնաբանելու հոգևոր հիշողության ձևավորման գործընթացները:

Հիմնաբառեր՝ Մովսես Խորենացի, «Ողբը», «Յայսմաւորք», տպագիր տարբերակներ, հայ միջնադարյան գրականություն, պատմագրություն, սրբապատում ժանր:

* Հոդվածը ներկայացվել է 29.09.2025թ., գրախոսվել՝ 25.10.2025թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.12.2025թ.:

Ներածություն

Հայ միջնադարյան գրավոր մշակույթում «Յայսմաւորք» ժողովածուն զբաղեցնում է առանցքային տեղ՝ իբրև սրբերի հիշատակներին նվիրված բարոյախրատական պատմություն և քրիստոնյաների համար պարտադիր ամենօրյա հիշեցում: «Հայսմավորք» ժողովածուն Հայ եկեղեցու ծիսական գրքերից մեկն է: Այն պարունակում է տարվա յուրաքանչյուր օրը նահատակված կամ ննջած սրբերի համառոտ վկայաբանություններն ու վարքերը (Պետրոսյան 5):

Նշենք՝ «Յայսմաւորքը» ներկայացնում է քրիստոնեական արժեքների տարածման, նահատակության գաղափարի հիմնավորման և բարոյական վարքի ձևավորման մի համակարգ: Այս հավաքածուները միաժամանակ հայ միջնադարյան արձակի բազմաշերտ զարգացումների վկայություններն են. առանց այս հավաքածուների ուսումնասիրության մեր պատկերացումները միջնադարյան գրականության մասին կլինեին ոչ լիարժեք և թերի: Նույնիսկ կա կարծիք, որ հայ միջնադարյան գրականության որոշ երևույթներ անխուսափելիորեն կապված են այդ ժողովածուների հետ, և դրանց հատկությունների ու զարգացման միտումների բացահայտմամբ միայն հնարավոր կլինի ուրվագծել գրական որոշ տեսակների զարգացման ընթացքը, ուղիներն ու առանձնահատկությունները (Ավդալբեգյան 7):

«Յայսմաւորք»-ի ծագման մասին պատմությունները սկսել են գրի առնվել դեռ վաղ ժամանակներից: Սուրբերու վկայութեանց պատմութիւնները շատ կանուխ սկսած էին գրի առնուի, այնպես որ Դ. դարուն Եւսեբիոս Կեսարացի կրնար մեծ հաւաքածոյ մը ձեւացնել զանազան ժամանակներու եւ այլեւայլ վայրերու մէջ նահատակուած վկաներու վարքերը ժողվելով (Պողարեան 47-48):

Այսպես, «Յայսմաւորք» ժողովածուներն ի սկզբանե շրջանառվել են ձեռագիր տարբերակներով, որոնք վկայում են ոչ միայն տվյալ ժամանակաշրջանի գրչության բարձր մակարդակի, այլև դրանց լայն տարածման և կիրառության մասին՝ եկեղեցական կյանքում: Իսկ «Յայսմաւորք»-ի հրատարակությունը թե՛ ծավալի, թե՛ տպագրական բարդության և թե՛ ձեռագրի բնագիրը հրատարակության պատրաստելու պատճառով չէր համարձակվել ձեռնարկել որևէ տպագրիչ՝ պայմանավորված 16-17-րդ դարերի տպագրական սահմանափակ տեխնիկական հնարավորություններով: Մեծ զրկանքների և դժվարությունների գնով այն իրականացնելը 18-րդ դարի սկզբին վիճակված էր Գրիգոր Մարզվանեցուն (Կորկոսյան 36):

Խիստ ծավալուն գրքի տպագիր տարբերակները՝ 1706, 1706–1708, 1730, 1834 թթ. հրատարակությունները, բացահայտում են ոչ միայն տոնացուցային կանոնակարգումի ընթացքը, այլև փոխանցում են միջնադարյան հոգևոր և ազգային մտածողության գագաթները: Թեև այս ժողովածուները կառուցվածքային առումով հիմնված են սրբերի կենսագրական նյութի վրա, տպագիր տարբերակներում հաճախ ներառված են նաև այդ ժանրից դուրս, սակայն գաղափարապես համարժեք տեքստեր: Նման դեպքերից է Մովսես Խորենացու անունով մեզ հասած «Ողբը»՝ զետեղված «Պատմութիւն Հայոց» պատմագրական երկի վերջաբանում:

«Պատմութիւն Հայոց» երկը՝ որպես հայ ազգային ինքնաճանաչման առանցքային գրավոր հուշարձան, իր վերջին՝ «Ողբը» բաժնով ամփոփում է պատմահայր Խորենացու հայրենասիրական ծրագրի ամենախտացված ձևակերպումը: Վերջաբանի այս գլուխը միաժամանակ հանդես է գալիս որպես մեզ հասած հնագույն գրական ողբի նմուշներից մեկը: Խորենացին այստեղ պատկերում է Հայաստանի պետականության անկումից հետո ձևավորված քաղաքական քայքայման և բարոյահոգևոր նահանջի խորը պատկերը՝ ընդգրկելով գրեթե բոլորին՝ բացի ռամիկներից: Այս առումով ուշագրավ է Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն» աշխատությունից ընտրված «Ողբի» ընդգրկումը «Յայսմաւորք» ժողովածուում՝ իբրև սրբապատում բնույթի ժողովածուում ներառված պատմագեղարվեստական

պատում: Մովսես Խորենացու «Ողբի» հատվածը ընդգրկված է «Յայսմաւուրքի»՝ 1706, 1706–1708 և 1730 թթ. տպագրություններում, մինչդեռ 1834 թ. հրատարակված տարբերակում այն բացակայում է: Այս բացակայությունը միաժամանակ կարելի է մեկնաբանել ժանրային, գրաքննության պայմանների, բնագրային ավանդույթի սահմանափակության և հեղինակային վերագրումների փոփոխականության համատեքստում: Տեքստի բացառումը վկայում է ոչ միայն սրբապատումի ժանրի կանոնակարգման, այլև եկեղեցական տպագրության ընտրողական քաղաքականության մասին, որն ուղղված էր դավանական և ազգագրական վտանգների վերահսկմանը: Մովսես Խորենացու «Ողբի» ընդգրկումը «Յայսմաւուրքում» բացառիկ երևույթ է: Խորենացու «Ողբի» ընտրությունը հստակ ազդակ է, որ քրիստոնեական բարոյագիտության և պատմական ազգային ինքնության միջև գործել է խորը գաղափարական փոխառնչություն:

Ինչու՞ է 1834 թ. հրատարակված «Յայսմաւուրքում» բացակայում «Ողբը»

Ինչպես նշվել է, «Յայսմաւուրքը» տպագրվել է 1706, 1706–1708, 1730 և 1834 թթ., սակայն Մովսես Խորենացու «Ողբի» հատվածը ընդգրկված է միայն առաջին երեք տպագրություններում: Այս փաստը ինքնին մատնանշում է տեքստի խմբագրական ընկալման փոփոխական բնույթը՝ պայմանավորված ինչպես ժանրային, այնպես էլ գաղափարական և քաղաքական գործոններով:

Առաջին հերթին՝ 18-րդ դարի տպագրական ավանդության մեջ դեռևս նկատվում է ազատություն սրբապատում ժողովածուների կառուցվածքում: Այդ ժամանակահատվածում հնարավոր էր ընդգրկել ոչ միայն նեղ իմաստով սրբերի վարքեր, այլև պատմագրական բնույթի կամ բարոյախրատական տեքստեր: Այս համատեքստում Մ. Խորենացու «Ողբը», չնայած իր պատմագրական բնույթին, կարող էր ընկալվել որպես հոգևոր-քարոզչական արժեք ունեցող տեքստ, որը լրացնում էր ժողովածուի գաղափարական ամբողջությունը:

Սակայն 1834 թ. հրատարակության կառուցվածքը բնորոշվում է ավելի խիստ կարգապահությամբ և սրբապատում ժանրի կանոններին հավատարիմ խմբագրական մոտեցմամբ: Այստեղ առաջնային է դառնում դասական սրբապատումի սահմանափակումը՝ սրբի վարք, նահատակություն և աղոթքներ: Այսպիսով՝ Խորենացու «Ողբը» դուրս է մնում ընտրության շրջանակից արդեն ժանրային «մաքրության» նկատառումներով:

Բացի ժանրային մոտեցումից, կարևոր է ընդգծել նաև քաղաքական և գաղափարական գործոնը: «Ողբը» պարունակում է արտահայտված ազգային-քաղաքական շեշտադրումներ. այն անդրադառնում է հայոց թագավորության կործանմանը, եկեղեցու թուլացմանը և օտար տիրապետությունների նվաճումներին: Այսպիսի շեշտադրումները 1830-ականների Կ. Պոլսի միջավայրում, երբ հայ եկեղեցին ու համայնքը գտնվում էին օսմանյան իշխանությունների քաղաքական վերահսկողության ներքո, կարող էին ընկալվել իբրև գաղափարական վտանգ:

Այսպիսով՝ Խորենացու «Ողբի» բացակայությունը 1834 թ. հրատարակությունից կարելի է բացատրել փոխկապակցված երկու պատճառներով. մի կողմից՝ ժանրային խստապահանջությամբ և սրբապատումի կանոնների պահպանման ձգտումով, մյուս կողմից՝ քաղաքական զգուշավորությամբ և գաղափարական վերահսկողության պայմաններով: Դրանով իսկ «Ողբի» տպագրական ճակատագիրը դառնում է յուրօրինակ վկայություն այն մասին, թե ինչպես է ազգային հիշողության և պատմագրության գրական ժառանգությունը ենթարկվել տարբեր դարաշրջանների խմբագրական ու գաղափարական ընտրություններին:

«Ողբի» ընդգրկման առանձնահատկությունները տպագիր «Յայսմաւուրքում»

«Յայսմաւուրք» ժողովածուում գետեղված «Ողբը» իր ձևով մոտ Է մարգարեական խրատին և ողբերգական ներբողին, իսկ բովանդակությամբ վեր Է հանում ինչպես հոգևոր, այնպես էլ ազգային անկման պատկերները: Իր ձևով այն հարում Է մարգարեական խրատին և ողբերգական ներբողին, իսկ բովանդակային մակարդակում ներկայացնում Է թե՛ հոգևոր, թե՛ ազգային անկման խորապատկերը՝ անհատական հուսահատության ձայնը վերածելով համազգային կորստի խորհրդանիշի: Խորենացու այս տեքստը, թեև ժանրային առումով վարք չէ, սակայն տեղ Է գտել տպագիր «Յայսմաւուրք» ժողովածուում հույզերի և գաղափարների այնպիսի հզոր համադրության շնորհիվ, որն արտահայտում Է սրբապատումի առանցքային նպատակը՝ հավատի կորուստ, ողբ՝ սրբազան անցյալի համար և հավատք ապագա փրկության հանդեպ: Տպագիր «Յայսմաւուրքում» այն առանձնահատուկ տեղ ունի, քանի որ վկայակոչում Է ոչ միայն կրոնական հավատի ճգնաժամը, այլև քաղաքական և մշակութային ինքնության կորուստը: Որպես համահունչ ձևակերպված ողբ՝ այն ներհյուսվում Է սրբապատումի ժանրին, կատարում Է հիշողության սրբագործման և հավաքական հույսի վերակենդանացման գործառույթ: Այս վերլուծության նպատակը խորենացու ողբի ընդգրկման պատճառների և գործառույթի բացահայտումն Է՝ հատկապես դրա ազգային-հոգևոր ողբերգության միաձուլված պատկերների համատեքստում: Այդ նպատակով անդրադառնում ենք տեքստի սիմվոլիկ կառուցվածքին, լեզվական ձևակերպումներին և դրա տեղին՝ տպագիր «Յայսմաւուրքի» գաղափարական ու ժանրային տրամաբանության մեջ:

Խորենացու «Ողբը», ի տարբերություն տպագիր «Յայսմաւուրքի» մնացյալ կյուրերի, ներառված չէ որևէ տոնացուցային ամսաթվի ներքո: Այն գետեղված Է որպես առանձին սրբապատում-մտորում՝ առանց կոնկրետ օրվա կամ սրբի հիշատակի հետ կապվելու: Գրքում այն կրում Է հետևյալ ենթավերնագիրը. «Ողբ վասն բառնալս թագաւորութեն հայոց Յազգեն Արշակունեսաց եւ Քահանայուէթն ի ցեղէն Սրբոյն Գրիգորի: Ասացեալ մեծին Մովսէսի Քերթողին»: Տվյալ ձևակերպումը վկայում Է, որ այն դիտարկվել Է որպես ընդհանուր ազգային ու եկեղեցական կորուստների վերապրում՝ ոչ թե առանձին սրբի կամ պատմական դրվագի հիշատակության շրջանակում:

Խորենացու անունով փոխանցված «Ողբը», որն ընդգրկված Է տպագիր «Յայսմաւուրք» ժողովածուում, դասական իմաստով վարքագրություն չէ: Սակայն այն տեղ Է գտել սրբերի վարքերով լի այս ժողովածուում, քանի որ հույզերի և հոգևոր իմաստների մակարդակում կատարում Է սրբապատումի համարժեք գործառույթ: Այս ողբը սգում Է սրբազան կարգերի խաթարումը, հուսաբեկվածության միջից հղում Է ապագա փրկության ակնկալիք և հորդորում Է հավատարիմ լինել հոգևոր իդեալներին: Այս կերպ «Յայսմաւուրքը» ստանում Է ոչ միայն բարոյախրատական, այլև ազգային ողբերգության հաղորդիչի գործառույթ, հանդես գալիս որպես հավաքական ինքնության հիշողության ու ապաշխարության տեղ:

«Ողբը» ձևավորում Է միաձուլ հյուսվածք՝ ազգային և հոգևոր կորստի միախառնումով: Այս ձևակերպումը՝ «մեր թշվառությունը գերազանցել Է ամեն բան», իր սաղմոսային և ավետարանական հնչեղությամբ միաժամանակ արտահայտում Է հայոց պատմական ճակատագրի խորագույն ցավը: Այս լեզվամտածողությունը «Յայսմաւուրքին» հաղորդում Է եկեղեցականից անդին ձգվող արժեքային հարթություն՝ դարձնելով այն ոչ միայն սրբերի վկայագրերի ժողովածու, այլև ազգային հիշողության կրող:

Հատկապես խոսուն Է Մովսէսի և Հեսուի փոխաբերական համադրությունը՝ «Մովսէս բարձրեալ լինի և Յեսու ոչ յաջորդէ...» (Մարզվանեցի ԲԾՅԱ): Այս հատվածը սիմվոլիկ գազաթնակետ Է, որը պատմագրական լեզվով արտահայտում Է երկրի

առաջնորդագրվել գոյության ցավը՝ թե՛ հոգևոր, թե՛ աշխարհիկ իմաստով: Այն թափանցիկորեն հղում է ոչ միայն աստվածաշնչյան նախատիպին, այլև հղկված ձևով անդրադառնում է հետագա դարերի ընթացքում հաճախ կրկնվող ազգային տազնապին՝ առաջնորդի բացակայությանը՝ որպես ինքնավստահության խախտում:

«Յայսմաւորք» ժողովածուում շեշտադրվում է քաղաքական, հոգևոր և հասարակական առաջնորդության բացակայությունը. «Ռոբովամ մերժեցաւ յիւրմէ ժողովորէնէ՛ և փոխանորդեաց որդին Նաբատայ... Եղիա համբարձաւ և Եղիսէ ոչ մնաց...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Աստվածաշնչյան դրվագների ներգրավումը նպաստում է այն տպավորության ձևավորմանը, թե՛ հայոց ծանր վիճակը համարժեք է բիբլիական խրատելիքների ապստամբությանը և դրա հետևանքների:

Վերլուծական իմաստով հատկապես ուշագրավ է անցումը պատմական հերոսների դիցաբանական հիշատակումից դեպի ողբերգության գագաթնակետը. «Արդ՝ փոխանակ խրախճանութեն ի վերայ գերեզմանի ողբ ասելով: Ողորմելի՛ հառաչեմ...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Այս հատվածում ողբի լեզուն ի մի է բերում ազգային մերժվածության և հոգևոր որբության գագաթնակետ, որը համակված է ոչ միայն կորստի փաստով, այլև անարժանության խղճով. «Այսպիսեաւ անձկեալ՝ հեղձամղձուկ եղեալ փղձկիմ, կարօտութեամբ մերոյ հօրն» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Ուսուցչի խրատը, հովվական հոգատարությունը դարձել են անտեղի լռություն. «...Կորեաւ ժողովողն, թագեաւ նաւահանգիստն...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Սրանք ձևավորում են կորստի հուզական աղետը՝ «ազգային որբություն», որն ակնհայտորեն նպատակ ունի սրբապատում տոնացուցային ժողովածուում կերտելու հոգևոր ապաշխարության հիմք:

Նկատելի է նաև անձնավորում՝ ողբացողը խոսում է մենավոր ձայնով, լքված ու խոցված. «Լքաւ օգնականս: Լռեաց ձայնս յորդորիչ» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Այստեղ բացակայում է ուսուցիչը, առաջնորդող խրատը, ճշմարիտ ուղեցույցը, որը կպահեր հոգևոր ու բարոյական ուղղությունը: Այս նույն տրամաբանությամբ շարադրվում են շարունակական հռետորական հարցադրումներ, որոնք ամփոփում են գիտության, արժանապատիվ կրթության և սրբազան ավանդույթի ընդհատումը. «Ո՛վ այսու հետև զմերս յարգեսցէ զուսմուս: Ո՛վ ուրախացի ընդ յառաջադիմութի աշակերտիս...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ):

Շեշտվում է, որ ողբային անգամ դարձել է խնդրահարույց, քանի որ ոչ ոք չի դիմավորում ճշմարիտ խրատը, իսկ լացն ու հոգեվիճակը մերժվում են իբրև խեղկատակություն. «Չծիծաղելն զմեջք և զարհամարիելն իբր զանհաստատնօք...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Հեղինակը անցում է կատարում անձնականից դեպի հասարակական դատողության՝ ներկայացնելով ժամանակի տարբեր խավերի աղճատված բնութագրերը: Առաջին պլանում են եկեղեցական և հոգևոր առաջնորդները՝ «Եպիսկոպոսք տիմարք և ինքնահաճք... Արծաթով ըստրեալք և ոչ հոգևով սրբով... Կրօնաւորք կեղծաւորք... Քահանայք կարգ ընկեցք» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Այսպես ներկայացվում է ավանդական հոգևոր կարգի կորուստը՝ մի աշխարհ, ուր հոգևոր հեղինակությունը փոխարինված է նյութական դրդապատճառով: Իսկ հասարակության մնացած շերտերն այս տեքստում ներկայացված են առավել սուր քննադատությամբ՝ զինվորականներից մինչև իշխանավորներ, աշակերտներից մինչև վաճառականներ: Սա վկայում է հեղինակի նպատակը՝ «ոչ թե միայն անհատների, այլ ամբողջ ազգի բարոյական կազմաքանդման մասին»:

Վերջին հատվածում կա մի ընդարձակ հարցում՝ միաժամանակ ուղղված անցյալին, մարգարեներին, ապագային, Աստծուն. «Ո՛վ զմեզ յայսոսիկ կարկառեսցէ ձեռն հաւասարելով տրտմութես...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Հեղինակը չի փնտրում միայն մխիթարություն, այլ՝ վերակառուցում, վերածնունդ. «Չարթի՛ր Երեմիայ, զարթի՛ր և ողբայ հանդերձ մարգարեանալով...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԱ): Երեմիայի անունը այստեղ ոչ թե ուղղակի պատմական հղում է, այլ՝ ճշմարիտ մարգարեության վերակոչում՝ ըստ Աստվածաշնչի Հին կտակարանի:

«Եւ ի վերայ այսր ամի խոշովոյք յամեն կողմանց ըստ այնմ, թէ չիք խաղաղութիւն ամբարշտաց» (Մարգվանեցի ԲՃՅԳ): Այս ձևակերպումը ընթերցողին մղում է հասկանալու, որ խաղաղությունը՝ որպես աստվածային պարգև, վերացած է, քանի որ ամբարիշտությունն է իշխում: Ողբի լեզուն չի սահմանափակվում միայն քաղաքական անկայունության արձանագրմամբ, այլ ցույց է տալիս բարոյահոգեբանական խեղաթյուրումը, որում իշխաններն ու ղեկավարները այլևս չեն ծառայում արդարության: «Ողբը» չի մնում միայն բարոյական մակարդակում. այն տեղափոխվում է սոցիալ-քաղաքական աղետի պատկերների հարթություն: Իշխանության պաշտպանության մակարդակները փոփոխվում են եկել:

Հատուկ ուշադրության է արժանի խորհրդանշական ձևակերպումը. «Սատանայ հրճուեալ և հրեշտակք տրտմեալ» (Մարգվանեցի ԲՃՅԳ): Այս հակադրությամբ հեղինակը բարոյական աշխարհի ամբողջական ճեղքումն է ընդգծում. բարիքի և չարիքի սահմանները խախտված են այն աստիճան, որ սատանան ուրախ է, իսկ հրեշտակները՝ տրտում: Այս պատկերը ընդգծում է «աշխարհի կարգի հակադարձումը», որն առավել հստակ է դառնում հաջորդ հարցադրման մեջ. «Արդ՝ ո՞վ եղբարք ողբասցուք զմեզ թէ յորպիսի արանց զըկեցաք...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԳ): Այնուամենայնիվ, հատվածը ավարտվում է մեղմ միխթարությամբ ու ներողամտության խնդրով: Տեսական հուսալքության միջից ծնվում է հոգևոր կապի հավատալիքի հաստատում. «Բայց գոհութիւն զարդարողին զնոսա Աստուծոյ հոգւոյն: Չի թեպետ մարմնով հրաժարեցին ի մենջ, այլ իմաստութեամբ հոգւոյն առ մեզեն...» (Մարգվանեցի ԲՃՅԳ): Այս տողերը վկայում են, որ թեև սրբերը և ուսուցիչները ֆիզիկապես այլևս ներկա չեն, սակայն հոգևոր հաղորդակցությունն ու բարեխոսությունն անխզելի են:

Եզրակացություն

Այսպիսով, Խորենացու «Ողբը» տպագիր «Յայսմաւորքում» հանդես է գալիս ոչ թե որպես դասական սրբապատում տեքստ, այլ որպես խրատական արձագանք՝ ուղղված համայնքային և ազգային ինքնագիտակցության ճգնաժամին: Այն ներկայանում է որպես մի ձայն, որ հիշեցնում է ազգային հիշողության խաթարումը, հավատքի թուլացումը և հոգևոր դատարկության խորացումը:

Տպագիր «Յայսմաւորքում» «Ողբի» ընդգրկված հատվածը փաստում է, որ սրբապատում ժանրի շրջանակներում ներմուծվել է պատմագրական և գաղափարախոսական լեզու՝ վերարժեհորեցի ողբը ոչ միայն որպես պատմական արձագանք, այլև որպես հոգևոր ինքնաքննության գործիք: Այս համատեքստում «Ողբը» վերաձևակերպվում է որպես բարոյական հորդոր՝ ուղղված «սրբագործված, գիտակից և խրատված հոգու» վերադարձին:

«Ողբի» բացակայությունը 1834 թ. տպագիր հրատարակությունից կարելի է մեկնաբանել փոխկապակցված երկու հիմնական գործոններով. մի կողմից՝ սրբապատում ժողովածուի ժանրային խստապահանջությամբ և վարքագրական կանոնների հետևողական պահպանման ձգտումով, մյուս կողմից՝ քաղաքական զգուշավորությամբ և գաղափարական վերահսկողության պայմաններով, որոնք բնորոշ էին տվյալ ժամանակաշրջանի խմբագրական միջավայրին: Այս համատեքստում «Ողբի» տպագրական ճակատագիրը դառնում է յուրօրինակ վկայություն այն մասին, թե ինչպես է ազգային հիշողությունն ու պատմագրական ժառանգությունը տարբեր դարաշրջաններում ենթարկվել խմբագրական վերարժեհորման և գաղափարական ընտրության՝ կախված ժամանակի հոգևոր ու քաղաքական պահանջներից:

Ընդհանրական եզրահանգմամբ կարելի է արձանագրել, որ Մ. Խորենացու «Ողբի» ընդգրկումը տպագիր «Յայսմաւորքում» հնարավորություն է տալիս նոր դիտանկյունից մեկնաբանելու հայ միջնադարյան հոգևոր ժառանգությունը՝ որպես

կենդանի, վերարժևորվող և պատմական պայմաններով ձևափոխվող մշակութային համակարգ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ավդալբեգյան, Մայիս. *Յայսմաւուրք ժողովածուները և նրանց պատմագրական արժեքը*. ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ, Երևան, 1982:
2. Կորկոտյան, Զնարիկ. *Հայ տպագիր գիրքը Կ. Պոլսում*. Հայկական ՍՍՌ կուլտուրայի մինիստրություն, Երևան, 1964:
3. Մարզվանեցի, Գրիգոր. *Յայսմաւուրք*. տպ. Գրիգոր դպիր, Կ. Պոլիս, 1706:
4. Պետրոսյան, Եզնիկ. *Համաբարբառ Յայսմաւուրք*, Ա. Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին հրատ, Էջմիածին, 2008:
5. Պողարեան, Նորայր. *Ծիսագիտություն*. «Թագուհի Թամսոն» հիմնադրամի հրատ., Նիւ Եորք, 1990:

WORKS CITED

1. Avdalbegyan, Mayis. *Yaysmawurk joghovats'unnery yev nrants patmagrakan arzhegy*, HSSR GA hrat., [The Yaysmawurk Collections and Their Historiographical Value, Armenian SSR Academy of Sciences Publishing House] Yerevan, 1982. (in Armenian)
2. Korkotyan, Knarik. *Hay tpagir girky K. Polisum*, Haykakan SSR kulturayi ministrut'yun, [The Armenian Printed Book in Constantinople, Ministry of Culture of the Armenian SSR] Yerevan, 1964. (in Armenian)
3. Marzvanetsi, Grigor. *Yaysmawurk*, tp. Grigor dpir, [Yaysmawurk (Synaxarion), printed by Grigor Dpir] Constantinople, 1706. (in Armenian)
4. Petrosyan, Eznig. *Hamabarbar Yaysmawurk*, A. Mayr At'or S. Ejmiatsin hrat., [Comparative Yaysmawurk, Etchmiadzin Publishing House] Etchmiadzin, 2008. (in Armenian)
5. Pogharian, Norayr. *Tsisagit'ut'yun*, «T'aguhi Tamson» himnadrami hrat., [Liturgiology, "Queen Thomson" Foundation Publishing House] New York, 1990. (in Armenian)

FROM HISTORIOGRAPHY TO HAGIOGRAPHY: MOSES KHORENATSI'S "LAMENT" IN THE "YAYSMAVURK"

ANNA KOSTANYAN

*Khachatur Abovian Armenian State Pedagogical University,
Department of Ancient and Medieval Armenian Literature and
Its Teaching Methodology, Ph.D. Student,
Vedi, the Republic of Armenia*

The aim of this article is to analyze the inclusion of *The Lament* by Movses Khorenatsi in the printed editions of the *Yaysmavurk'* (Synaxarion), examining the logic of its textual placement, the principles of selection, the ideological emphases, and the genre-specific features, since the text is not a saint's vita in the classical sense. Particular attention is paid to the fact that in the 1834 edition (*Yaysmavurk'* 1706, 1706–1708, 1730, 1834) *The Lament* is omitted, which allows to trace possible reasons for editorial choice, ideological censorship, or shifts in the compilation's conceptual framework.

The relevance of the study lies in the absence of comprehensive research specifically addressing the inclusion of *The Lament* in the *Yaysmavurk'* and its significance in shaping national and spiritual memory.

To achieve the goal stated, the article examines the principles of inclusion and textual arrangement, explores forms of reinterpretation within the hagiographic genre, clarifies the reasons for its omission in the 1834 edition, and assesses the influence of the historical-political context.

The study applies textual, comparative, and historical-ideological methods.

The inclusion of *The Lament* is viewed as a unique phenomenon that reveals the genre's multilayered nature within the medieval Armenian tradition and highlights new aspects in the formation of spiritual memory.

Keywords: *Moses Khorenatsi, Lament, Yaysmavurk', printed editions, medieval Armenian literature, historiography, hagiographic genre.*

ОТ ИСТОРИОГРАФИИ К АГИОГРАФИИ: «ПЛАЧ» МОВСЕСА ХОРЕНАЦИ В «ЯЙСМАВУРКЕ»

АННА КОСТАНЫН

*аспирант кафедры древней и средневековой
армянской литературы и методики
её преподавания Армянского государственного
педагогического университета имени Хачатура Абовяна,
г. Веди, Республика Армения*

Цель настоящей статьи — проанализировать включение «Плача» Мовсеса Хоренаци в печатные издания «Яйсмавурка», рассмотрев логику его текстуального размещения, принципы отбора фрагмента, идейные акценты и жанровые особенности, поскольку данное произведение не является по жанру житием святого в классическом смысле. Особое внимание уделяется тому обстоятельству, что в издании 1834 года («Яйсмавурк» 1706, 1706–1708, 1730, 1834 гг.) «Плач» отсутствует, что позволяет выявить мотивы редакторского выбора или идеологической цензуры.

Актуальность исследования определяется отсутствием работ, специально анализирующих включение «Плача» в состав «Яйсмавурка».

Для достижения цели работы поставлены задачи: изучить принципы включения и размещения «Плача» в печатные издания «Яйсмавурка», выявить формы его переосмысления в агиографическом жанре, объяснить причины отсутствия текста в издании 1834 года и оценить влияние печатной традиции и историко-политического контекста.

В статье применяются три взаимодополняющих подхода: текстологический и сравнительный анализ, а также историко-политическая и идеологическая интерпретация.

Основной вывод исследования заключается в том, что включение «Плача» Мовсеса Хоренаци в «Яйсмавурк» является исключительным явлением, поскольку этот текст выходит за рамки классических форм жанра жития и мученичества святого. Таким образом, изучение «Плача» раскрывает жанровую многослойность средневекового армянского наследия и позволяет по-новому осмыслить формирование духовной памяти.

Ключевые слова: *Мовсес Хоренаци, «Плач», «Яйсмавурк», печатные издания, средневековая армянская литература, историография, агиографический жанр.*